

KS. JÓZEF KRUKOWSKI

ZAGADNIENIE OCHRONY PRAW OSOBY LUDZKIEJ W SPOŁECZNOŚCI KOŚCIELNEJ

Postawiony w tytule temat obejmuje szereg problemów — z zakresu filozofii, teologii i prawa — dotyczących godności osoby ludzkiej, relacji między jednostką a władzą, struktury społeczności kościelnej, których wyczerpujące omówienie wymagałoby obszernej monografii. Z konieczności trzeba więc dokonać pewnych zawężeń, w rezultacie których zasadniczy problem artykułu można wyrazić w formie pytania: czy i w jaki sposób należy zagwarantować ochronę praw osoby ludzkiej w społeczności kościelnej w nowym *Kodeksie Prawa Kanonicznego*. Chodzi tu o rozważenie przede wszystkim trzech kwestii: 1. koncepcji ochrony praw osoby ludzkiej, 2. rozdziału władzy w społeczności kościelnej, 3. sposobu funkcjonowania kościelnej władzy sądowniczej. Odpowiedź na tak postawiony problem zostanie przedstawiona w świetle dyskusji toczącej się nad reformą prawa kanonicznego po Soborze Watykańskim II.

I

Papieska Komisja do spraw Rewizji *Kodeksu Prawa Kanonicznego* w przedłożonych do dyskusji na I Synod Biskupów w 1967 r. principiach — nakreślających kierunek prac nad przygotowaniem nowego kodeksu — wysunęła problemy, które dotychczas nie były wyraźnie stawiane w prawie kanonicznym. Do tych problemów należy bardzo ważna kwestia, a mianowicie to, w jaki sposób należy w przyszłym kodeksie określić prawa osoby ludzkiej oraz zagwarantować ich ochronę prawną¹. Uczestnicy Synodu zarówno w dyskusji, jak i w głosowaniu poparli propozycję, aby w przyszłym kodeksie określone zostały podstawowe prawa

¹ Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici Recognoscendo, *Principia quae Codicis Iuris Canonici recognitionem dirigant a Pontificia Commissione proposita et primi generalis coetus „Synodi Episcoporum” examini subiecta*. Typis Polyglottis Vaticanis 1967 s. 13: „Quaestio eaque gravis in futuro Codica solvenda proponitur, videlicet, qua ratione iura personarum definienda tuendaque sint”.

wszystkich wiernych, czyli członków społeczności kościelnej, przysługujące im ze względu na naturalną i nadprzyrodzoną godność osoby ludzkiej (status prawny), niezależnie od tego, jakie zajmują miejsce w hierarchii. Podczas dyskusji najczęściej uwagi zwrócono na to, w jaki sposób należy zagwarantować osobie ludzkiej prawo do obrony swoich praw w społeczności kościelnej. Natomiast sama konieczność afirmacji tego prawa nie budziła żadnych wątpliwości².

Najogólniej należy stwierdzić, że sama idea ochrony prawnej osoby ludzkiej ma już dłuższą historię. Została ona wysunięta jeszcze w XVIII w. przez filozofię oświecenia dla obrony jednostki przed samowolą absolutnych władców. Uzasadnienie tej koncepcji było racjonalistyczne i pozytywistyczne. Zapewne z tych względów nie spotkała się ona z rychłą aprobatą ze strony Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. Jednak z biegiem czasu koncepcja ta ulegała ewolucji. Proklamacja prawa osoby ludzkiej do ochrony prawnej, zawarta w *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* uchwalonej przez ONZ 10 XII 1948 r. w Paryżu, opiera się już na innych przesłankach aniżeli w filozofii pozytywistycznej. Charakterystyczne jest to, że ten dokument o podstawowych prawach człowieka nosi nazwę deklaracji. Znaczy to, że Zgromadzenie Ogólne ONZ nie zamierzało tych praw ustanawiać własnym — jakkolwiek wysokiej rangi — autorytetem, lecz wyłącznie stwierdzić ich istnienie i obowiązywanie, umotywowane obiektywnie wiążącą zasadą poszanowania ludzkiej godności przyrodzonej, czyli *sui generis* prawem naturalnym³. Treścią prawa człowieka do ochrony prawnej zajmują się art. 7, 10 i 11 *Deklaracji*⁴. Dosłowne brzmie-

² Wyniki głosowania uczestników synodu nad wspomnianą propozycją były następujące: placet — 150; non placet — nullum; placet iuxta modum — 37. Zob. tamże s. 53.

³ H. Andrzejczak, *Filozoficznoprawne podstawy Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*. „Roczniki Filozoficzne” 14(1966) 81-97.

⁴ *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, tłum. tekstu na język polski z języka franc. podane w: Jan XXIII. *Encyklika o pokoju między wszystkimi narodami, opartym na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności (Pacem in terris)*. Dodatek. Paryż 1964. Art. 7: „Wszyscy są równi wobec prawa i wszyscy bez jakiegokolwiek różnicy są uprawnieni do jednakowej opieki prawnej. Wszyscy mają prawo do jednakowej ochrony przed jakąkolwiek dyskryminacją i wszelką prowokacją do niej, łamiącą tę deklarację”. Art. 10: „Każda osoba ludzka ma prawo do pełnej równości, a mianowicie do tego, by jej sprawę sądową rozpatrzył sprawiedliwie i publicznie niezależny i bezstronny trybunał, który zadecyduje już to o jej prawach i obowiązkach, już to o pełnym uzasadnieniu wniesionego przeciw niej oskarżenia”. Art. 11: „(1) Każda osoba ludzka, oskarżona o popełnienie aktu przestępczego, jest domniemana jako niewinna aż do momentu, gdy jej wina zostanie legalnie ustalona w czasie publicznego procesu, na którym należy zapewnić wszystkie gwarancje konieczne do obrony. (2) Nikt nie może być skazany za działalność lub uchylenie się od niej, które w momencie ich dokonywania nie stanowiły, zgodnie z prawem narodowym lub międzynarodowym, aktu przestępczego. Podob-

nie tych artykułów wskazuje, iż to podstawowe prawo człowieka dzieli się na dwa prawa szczegółowe, a mianowicie: 1. prawo każdej osoby do tego, „aby jej sprawy sporne rozpatrzył sprawiedliwie i publicznie niezależny i bezstronny trybunał” (art. 10); 2. prawo osoby oskarżonej o popełnienie przestępstwa do tego, aby mniemano o niej, że jest niewinna, dopóki jej wina nie zostanie ustalona w drodze publicznego procesu, w czasie którego należy jej zapewnić gwarancje konieczne do obrony — a w razie udowodnienia jej winy, aby kara została jej wymierzona nie większa od tej, która była przewidziana w prawie obowiązującym podczas dokonywania czynu przestępczego (art. 11). Z brzmienia powyższych artykułów wynika, iż istniejący w każdej społeczności porządek prawny winien służyć jednostce pomocą w realizacji jej prawa do obrony, czyli gwarantować jej skuteczną ochronę prawną.

Jakkolwiek autorzy *Deklaracji* starali się uniknąć wszelkiej motywacji religijnej i filozoficznej, to jednak zarysowana przez nich koncepcja godności osoby ludzkiej, będącej źródłem praw podmiotowych, jest zbieżna z nauką społeczną Kościoła katolickiego. W ostatnich bowiem latach w oficjalnych dokumentach kościelnych, dotyczących spraw społecznych, została wyraźniej — niż to było dawniej — sprecyzowana doktryna o prawach osoby ludzkiej. Wśród tych praw zostało wyróżnione prawo osoby ludzkiej do ochrony prawnej. Na konieczność poszanowania tego prawa przez każdą władzę społeczną po raz pierwszy zwrócił uwagę Pius XII w orędziu wigilijnym w 1942 r.⁵ Następnie Jan XXIII w słynnej encyklice *Pacem in terris* ogólnie stwierdził, iż „osoba ludzka posiada również prawo do obrony swych praw i to obrony skutecznej, równej dla wszystkich i zgodnej z prawdziwymi zasadami sprawiedliwości”⁶. Z kolei Sobór Watykański II w konstytucji duszpasterskiej *Gaudium et spes* wskazał, iż potrzebny jest taki pozytywny porządek prawny, który by ustalał odpowiedni podział funkcji i organów władzy publicznej, a równocześnie dbał o obronę praw bez czyjejkolwiek szkody. Natomiast samo dążenie do ochrony praw osoby ludzkiej Sobór uznał za najważniejszy znak czasu, w którym żyjemy⁷. Znaczy to, iż Sobór potwierdził zarówno istnienie wrodzonego każdej osobie ludzkiej uprawnienia do obrony swych praw, jak również słuszność postulatów zmierzających do tego, aby pozytywny porządek społeczny gwarantował osobie ludzkiej skuteczną ochronę jej praw.

We wspomnianych dokumentach kościelnych nie ma bezpośredniej

nie może być nałożona kara większa od tej, jaką nałożono by w chwili dokonywania aktu przestępczego”.

⁵ AAS 35(1943) 215.

⁶ AAS 55(1963) 259. Tłum. polskie encykliki podaje według wydania *Société d'Éditions Internationales*. Paris 1964 s. 40.

wzmianki na temat ochrony praw osoby ludzkiej w społeczności kościelnej. Jednakże już podczas dyskusji toczącej się w auli soborowej padały głosy, które z pozycji obrony praw osoby ludzkiej postulowały rewizję niektórych postanowień prawa kanonicznego⁸. Postulaty te zostały podjęte przez Papieską Komisję do spraw Rewizji *Kodeksu Prawa Kanonicznego*, a nawet częściowo przeszły już w stan realizacji. Zaznaczyło się to w dokumentach Stolicy Apostolskiej, dotyczących reorganizacji Kurii Rzymskiej⁹, reformy specjalnego postępowania przeciwko osobom głoszącym poglądy podejrzane pod względem doktrynalnym¹⁰, oraz w opublikowanym już schemacie *Fundamentalnego Prawa Kościoła (Lex fundamentalis Ecclesiae)*. Wspomniany schemat zawiera ogólne sformułowanie tego prawa, mówiące, iż (1) wszyscy chrześcijanie mają prawo do tego, aby na drodze sądowej lub administracyjnej bronić uprawnień, jakie im przysługują w Kościele, oraz (2) prawo do tego, aby w wypadkach powołania ich przed sąd przez władzę kościelną byli sądzeni według przepisów prawa¹¹.

Biorąc pod uwagę powyższe fakty trzeba stwierdzić, że znajdujemy się obecnie w stadium przebudowy systemu prawa kanonicznego; przebudowy, która zmierza m. in. do afirmacji prawa osoby ludzkiej do obrony swoich uprawnień oraz do zagwarantowania jej skutecznej ochrony prawnej (*tutela iuridica*). Realizacja tych zamierzeń jest dość trudna

⁷ *Gaudium et spes*, n. 73 i 75. Zob. polskie tłumaczenie tekstów uchwał soborowych w: *Sobór Watykański II*. Poznań 1968 s. 953.

⁸ Kard. Frings w dyskusji nad schematem o biskupach na 63 kongregacji generalnej dn. 8 XI 1963 r. wysunął postulat utworzenia w Kościele najwyższego organu sądowego do rozpatrywania sporów administracyjnych, całkowicie odrębnego od organów administracyjnych. *La Civiltà cattolica*, v. 115, 1964, t. I, s. 167. Mgr Garaygordobil Berrizbeita (Ekwador) natomiast zaproponował rewizję dotychczasowego pojęcia posłuszeństwa kapłańskiego w celu bliższego określenia granic władzy biskupów względem kapłanów, tamże, v. 116, 1965, t. I, s. 489 (na 101 kongregacji generalnej). Cytuję za: Ch. Lefebvre, *Pouvoir judiciaire et exécutif*, „*Apollinaris*”, 43(1970) 348.

⁹ *Regimini Ecclesiae Universae*, AAS 59(1967) 921-922; postanowienia w tej sprawie zostaną omówione w dalszym ciągu artykułu.

¹⁰ *S. Congregatio pro Doctrina Fidei, Nova agendi ratio in doctrinarum examine*. n. 6, 14. AAS 43(1971) 234-236. Według postanowień zawartych w tej instrukcji, w postępowaniu informacyjnym przeciwko autorowi publikacji podejrzanej o błędy doktrynalne ma brać udział relator pro auctore, którego zadaniem ma być obrona autora.

¹¹ *Schema Legis Ecclesiae Fundamental*, Typis Pol. Vaticanis 1969, Can. 21; §1 „*Christifidelibus competit ut iura quibus in Ecclesia gaudent legitime defendant in foro ecclesiastico, et quidem via iudiciali necnon, in casibus iure definitis, via administrativa, ad normam sacrorum canonum.*” §2 „*Christifidelibus ius est quoque ut, si ad iudicium ab auctoritate ecclesiastica vocentur, iudicentur servatis iuris praescriptis, cum aequitate applicandis.*”

i skomplikowana, nie może bowiem przebiegać identycznie jak w społeczności państwowej, lecz musi być dostosowana do specyficznej struktury społeczności kościelnej. Z jednej strony trzeba więc mieć na uwadze fakt, że Kościół jest prawdziwą społecznością, tzn. odpowiadającą naturalnym dążeniom człowieka do oddawania czci Bogu we wspólnocie z innymi ludźmi. Z drugiej strony trzeba również pamiętać o tym, że Kościół jest społecznością z ustanowienia Bożego, tzn. że istotny cel oraz hierarchiczna struktura władzy zostały jej nadane przez Chrystusa¹². Najogólniej trzeba jednak zauważyć, że postulaty, które zmierzają do wprowadzenia w życie zasady ochrony praw osoby ludzkiej w społeczności kościelnej, dotyczą nie tyle pochodzenia, ile raczej funkcjonowania władzy. Historycznie zaś jest pewne, że sposób funkcjonowania władzy kościelnej ulegał ciągłej ewolucji i w różnych okresach dziejów Kościoła przyjmował nieraz gotowe formy wprost od społeczności państwowych. Na obecnym etapie rozwoju Kościoła zachodzi również potrzeba przyjęcia pewnych form od społeczności państwowych; zwłaszcza tych form, które służą do ochrony praw osoby ludzkiej. Postulaty zmierzające w tym kierunku dotyczą wyraźniejszego, niż to było dotychczas, podziału władzy w społeczności kościelnej oraz pewnych zmian w funkcjonowaniu kościelnej władzy sądowniczej.

II

Filozofia prawa począwszy od XVIII w. przyjmuje postulat, iż dla ochrony praw osoby ludzkiej konieczny jest „podział władzy”. Postulat ten jest rozumiany w tym sensie, iż funkcje władzy prawodawczej, wykonawczej i sądowniczej winny być spełniane przez odrębne organy. Organ władzy prawodawczej ma reprezentować wszystkich członków społeczności i sprawować kontrolę nad działalnością organów władzy wykonawczej. Organy władzy sądowniczej mają być niezawisłe (niezależne od organów władzy wykonawczej), aby mogły bezstronnie rozstrzygać spory między jednostką a organem władzy wykonawczej¹³. Tylko taka struktura funkcji i organów władzy w społeczności państwowej może gwarantować skuteczną ochronę praw jednostki.

Problem zastosowania idei podziału władzy w społeczności kościelnej

¹² Z tych racji o społeczności kościelnej mówi się, że jest analogiczna w stosunku do społeczności naturalnych, jakimi są społeczności państwowe. Zob. K. R a h n e r. *Handbuch der Pastoraltheologie*. vol. II, t. 1 Friburgi Br. 1966 s. 175; R. M e t z. *De principio subsidiaritätis in iure canonico, Acta Conventus Internationalis Canonistarum, Romae 20-25 maii 1968 celebrati*. Typ. Pol. Vaticanis 1970 s. 300.

¹³ Zob. S. J a r o c k i, *Katolicka nauka społeczna*. Paris 1964 s. 394.

był już od lat podejmowany w nauce prawa kanonicznego. Na ogół jednak porzeczawano na samym wyróżnieniu wspomnianych trzech funkcji władzy kościelnej. Natomiast próby wyróżnienia trzech odrębnych organów kompetentnych do wykonywania tych funkcji napotykały na trudności uwarunkowane samym systemem prawnym. I tak np. w *Kodeksie Prawa Kanonicznego* nie został wyraźnie przeprowadzony rozdział funkcji i organów władzy. Te same organy władzy mogą bowiem spełniać jednocześnie kilka funkcji, tzn. funkcje wykonawcze i sędownicze w sprawach administracyjnych¹⁴. W rezultacie jednostka, która czuje się pokrzywdzona decyzją organu władzy wykonawczej, nie może odwołać się o rozpatrzenie swej sprawy do organu władzy sędowniczej. Może jedynie wnieść rekurs do organu wyższej instancji tej samej władzy wykonawczej¹⁵. Ten brak konsekwentnego rozdziału funkcji poszczególnych organów władzy kościelnej jest z kolei przyczyną trudności w ustaleniu jednolitego kryterium rozróżnienia władzy wykonawczej od władzy sędowniczej¹⁶. Co więcej, brak jest jednej nazwy na określenie władzy wykonawczej. Na oznaczenie tej władzy używa się kilku nazw: władza wykonawcza (*executiva*), administracyjna (*administrativa*), dyscyplinarna (*disciplinaria*), dobrowolna (*voluntaria*)¹⁷. Na tle tego zamętu pojęć i nazw

¹⁴ Problematyka wzajemnej relacji między władzą administracyjną i sędowniczą w świetle przepisów *Kodeksu Prawa Kanonicznego* szerzej była omawiana na specjalnym sympozjum zorganizowanym w 1953 r. na Uniwersytecie Gregorianum w Rzymie. Zob. K. Mörsdorf, *De relationibus inter potestatem administrativam et iudicalem in iure canonico. Questioni attuali di diritto canonico*. „*Analecta Gregoriana*” 69(1955) 399-418; C. Lefebvre, *De exercitio potestatis per organa administrativa seu Verwaltungsgerichtsbarkeit*. tamże s. 435-446; S. Goyeneche, *De distinctione inter res iudiciales et res administrativas in iure canonico*. tamże s. 419-434; C. Bernardini, *De administratione tribunalium i.e. de exercitio potestatis administrativae in ambitu tribunalium*. tamże s. 448-455.

¹⁵ Can. 1601 „*Contra Ordinariorum decreta non datur appellatio seu recursus ad Sacram Rotam; sed eiusmodi exclusive cognoscunt Sacrae Congregationes*”; can. 1603, §2. W nauce prawa kanonicznego były sprzeczne opinie autorów co do tego, czy dekrety ordynariusza mogą być rozpatrywane przez trybunały sądowe. Jednak w praktyce rekursy od dekretów ordynariusza były rozpatrywane przez Rotę Rzymską tylko wyjątkowo, tj. na podstawie specjalnego upoważnienia samego papieża. J. F. Noubel, *Jurisprudence de la S. Rote Romaine en matières administratives de droit canonique*. „*Revue de droit canonique*” 13(1963) 304-406; 14(1964) 18-31; 339-355.

¹⁶ Zwracają na to uwagę liczni autorzy, m.in. G. Michiels, *De potestate ordinaria et delegata*. Tournai 1964, s. 160-161; oraz M. Żurowski, *O władzy zwyczajnej i delegowanej*. Warszawa 1970 s. 56, lecz każdy z nich przyjmuje inne kryterium podziału władzy kościelnej.

¹⁷ A. Ottaviani, *Institutiones iuris ecclesiastici*. vol. I. Romae 1958 n. 36, nota 5 i n. 56, nota 2. Uważa on, że ten rodzaj władzy należy nazwać raczej administracyjną niż wykonawczą. Michiels, dz. cyt. s. 160-161 zamiennie używa dwu nazw: władza dobrowolna, czyli administracyjna. Żurowski, dz. cyt. s. 56-58

zrozumiałe jest, iż Papieska Komisja do spraw Rewizji *Kodeksu Prawa Kanonicznego* wysunęła postulat, aby w przyszłym kodeksie dokonać wyraźnego rozdziału funkcji i organów kościelnej władzy prawodawczej, wykonawczej i sądowniczej¹⁸. Realizacja tego postulatu będzie wymagać przyjęcia nowego, kompletnego kryterium odróżnienia władzy wykonawczej od sądowniczej. Wydaje się, że kryterium to winno obejmować następujące elementy: przedmiot władzy, odrębny organ władzy oraz właściwy mu sposób postępowania. Władza sądownicza oznaczałaby wtedy taką władzę, która jest: a) spełniana przez niezawisłe organy, b) w drodze postępowania procesowego, c) kompetentna do rozpatrywania i rozstrzygania sporów zaistniałych między poszczególnymi jednostkami (spory cywilne), między jednostkami a organami władzy wykonawczej (spory administracyjne), między jednostką a społecznością na tle naruszenia prawa opatrzonego sankcją karną (sprawy karne). Natomiast władza wykonawcza byłaby ta, która jest: a) spełniana przez odrębne organy władzy, b) w drodze postępowania administracyjnego, c) dotycząca wszystkich spraw niespornych podległych jurysdykcji kościelnej, tzn. spraw kultu, apostołatu, egzekwowania kar kościelnych, administrowania majątkiem kościelnym itd.

W wyniku przyjęcia powyższego podziału władzy kościelnej, rozpatrywanie sporów administracyjnych przekazane zostanie organom władzy sądowniczej. Problem ustanowienia takich niezawisłych organów władzy sądowniczej został gruntownie przedyskutowany na I Synodzie Biskupów. Wszyscy uczestnicy tej dyskusji jednomyślnie poparli propozycję papieskiej komisji kodyfikacyjnej, wypowiadając się za powołaniem kościelnych trybunałów administracyjnych¹⁹. Niektórzy wysunęli również postulat utworzenia na stałe osobnych organów sądowych, które byłyby kompetentne do rozpatrywania spraw karnych.

Ponadto w posoborowej literaturze kanonistycznej wysunięto postulat utworzenia na stałe odrębnych organów kościelnej władzy prawodawczej. I tak np. funkcje prawodawcze na najwyższym szczeblu zostałyby powierzone Synodowi Biskupów działającemu w łączności z papieżem²⁰.

usiłuje wykazać, że władza dobrowolna i administracyjna nie pokrywają się z sobą pod względem treści.

¹⁸ *Principia*. dz. cyt. n. 7: „Admisso hoc principio, potestatis ecclesiasticae clare distinguantur diversae functiones, videlicet legislativa, administrativa et iudicialis, atque definiatur a quibusdam organis singulae functiones exercentur”.

¹⁹ Tamże. s. 42 i 50-51. Przebieg dyskusji na I Synodzie Biskupów nad tym zagadnieniem szerzej referuje G. Caprile. *Il Sinodo dei Vescovi*. Roma 1968 s. 133-136. Analizę tych postulatów przedstawił I. Gordon. *De Tribunalibus Administrativis propositis a Commissione Codicis J.C. recognoscendo et suffragatis ab Episcoporum Synodo*. „Periodica” 57 (1968) 602-652; 59 (1970) 200-250.

²⁰ P. Huizing. *La réforme du droit canon*. „Concilium” 8 (1965) 116.

Niektórzy kanoniści wysuwają obawę, iż wprowadzenie do systemu prawa kanonicznego przedstawionej wyżej koncepcji podziału władzy naruszy powszechnie dotychczas przyjmowaną zasadę jednej władzy. Zasada ta jest rozumiana w tym sensie, iż z ustanowienia Bożego władza kościelna w całym swoim zakresie (kompletna) tkwi w jednym podmiocie, tj. na najwyższym szczeblu — w papieżu, a na niższym — w biskupie. Należy jednak stwierdzić, iż każda władza winna być spełniana dla dobra osoby ludzkiej. Z tego względu należałoby dokonać rozdziału władzy kościelnej w tym sensie, aby jej poszczególne funkcje były spełniane za pośrednictwem trzech odrębnych organów. Trudno jest jednak ustalić wzajemne relacje między tymi organami władzy kościelnej w takim samym znaczeniu, jak to ma miejsce w społecznościach państwowych. Zasada podziału władzy może być zastosowana w Kościele jedynie w sensie analogicznym. Znaczy to, iż podmiot pełnej władzy, jakim jest papież i biskup, powinien sprawować swoją władzę za pośrednictwem odrębnych organów prawodawczych, sądowniczych i wykonawczych. W tej doniosłej sprawie zabrał głos papież Paweł VI w przemówieniu do pracowników Roty Rzymskiej wygłoszonym w dn. 28 I 1971 r. Jego zdaniem, z ustanowienia Bożego zarówno papież, jak i biskupi otrzymują władzę obejmującą wszystkie trzy funkcje; jednak wykonywanie każdej z tych trzech funkcji powierzają oni różnym osobom, czyli organom, np. Kurii Rzymskiej i Najwyższemu Trybunałom Kościelnym, Wikariuszowi Generalnemu i Oficjałowi²¹. Jednocześnie papież stwierdził, iż prace papieskiej komisji kodyfikacyjnej idą w kierunku wyraźniejszego, niż to było dotychczas, rozdziału funkcji organów władzy wykonawczej i sądowniczej²².

Podjęty obecnie postulat rozdziału władzy w Kościele nie jest całkiem nowy. Zarówno papież, jak i biskupi nie spełniają bowiem wszystkich funkcji swojej władzy samodzielnie, lecz posługują się różnymi jej organami. Trzeba jednak zauważyć, że dotychczasowy system rozdziału kompetencji organów władzy sądowniczej i wykonawczej nie jest konsekwentny, a przez to nie gwarantuje w dostatecznym stopniu ochrony praw osoby ludzkiej. Trzeba więc dokonać w tym systemie pewnych zmian. Zmiany takie zostały już wprowadzone na najwyższym szczeblu władzy kościelnej. Dokonując reformy Kurii Rzymskiej, Paweł VI na mocy konstytucji *Regimini Ecclesiae Universae* wydanej dn. 15 VIII 1967 r. wyraźniej, niż to było dotychczas, oddzielił funkcje organów wykonawczych od sądowych. Do rozpatrywania i rozstrzygania sporów administra-

²¹ „Communicationes” 1(1971) 25: „[...] Nella Chiesa l’unità del triplice potere e salvaguardata dalle persone a cui Cristo lo ha affidato (Papa e Vescovi): l’esercizio di esso, tuttavia, come è noto, viene affidato ordinariamente a persone ad organi diversi (ad es. SS. Congregazioni, Tribunali, Vicario Generale-Officiali).

²² Tamże. s. 24-25.

cyjnych papież powołał drugą sekcję *Sygnatury Apostolskiej*²³. Propozycje, wysunięte przez uczestników I Synodu Biskupów, zmierzają w kierunku utworzenia takich trybunałów administracyjnych również na niższych szczeblach władzy kościelnej. Sądy takie winny być, ich zdaniem, w trzech instancjach: I instancja przy biskupie diecezjalnym, II — przy konferencji biskupów, III — przy Stolicy Apostolskiej²⁴.

III

Afirmacja zasady ochrony prawnej osoby ludzkiej pociąga za sobą konieczność przebudowy kościelnego prawa procesowego i karnego. Należy mianowicie zagwarantować każdej jednostce, iż jej sprawy sporne i karne będą rozpatrywane według przepisów prawa, a nie jedynie według swobodnego uznania przełożonego. Sposób funkcjonowania organów kościelnej władzy sądowniczej winien być wyraźniej określony, aby nie było nawet podejrzenia, że ich działalność jest arbitralna i despotyczna. Na konieczność zapobieżenia tego rodzaju niebezpieczeństwu zwrócił uwagę również Paweł VI we wspomnianym wyżej przemówieniu²⁵. Problematyka wchodząca w zakres realizacji tych postulatów koncentruje się wokół dwóch kwestii: 1. wprowadzenia kościelnego procesu administracyjnego, 2. zmiany przepisów określających sposób wymierzania kar kościelnych. Każda z tych spraw ze względu na swoją specyfikę wymaga oddzielnego omówienia.

1. Przede wszystkim trzeba stwierdzić, iż w dotychczas obowiązującym prawie kodeksowym nie ma przepisów, które by całościowo normowały sposób rozpatrywania sporów administracyjnych. Dopiero *Normy Specjalne Sygnatury Apostolskiej* wydane dn. 23 III 1968 r. jako obowiązujące na okres próbny (ad experimentum) stanowią pierwszy krok prawodawcy zmierzający do zaradzenia wspomnianym brakom. W *Normach* tych został m. in. szczegółowo określony sposób rozpatrywania sporów zaistniałych między jednostką a organami kościelnej władzy wykonawczej na tle ich działalności administracyjnej. Kompetencje *Sygnatury* w tych sprawach zostały jednak ograniczone do rozpatrywania rekursów od decyzji dykasterii Kurii Rzymskiej, z tytułu naruszenia czyjegoś prawa (violatio legis) przez organy kościelnej władzy administra-

²³ AAS 59(1967) 921-922.

²⁴ *Principia* s. 14 i 51. Zob. I. Gordon. *De Tribunalibus Administrativis propositis a Commissione Codici J.C. recognoscendo et suffragatis ab Episcoporum Synodo*, „Periodica” 57(1968) z. 4 s. 603-624.

²⁵ „Communicationes” 1(1971) 24.

- cyjnej²⁶. Propozycje wysunięte przez Papieską Komisję do spraw Rewizji *Kodeksu Prawa Kanonicznego* oraz wnioski I Synodu Biskupów przewidują wydanie prawa procesowego również dla trybunałów administracyjnych niższych instancji²⁷. W prawie tym dla zabezpieczenia ochrony prawnej osoby ludzkiej należałoby uwzględnić następujące elementy:
- a) Zapewnić każdej jednostce prawo odwołania się (rekursu) do trybunału administracyjnego w każdym wypadku, gdy uzna, że jej uprawnienia osobowe zostały złamane przez decyzję organów władzy wykonawczej. Dla zagwarantowania bezstronności rozstrzygnięć należałoby takie rekursy kierować bezpośrednio do trybunału administracyjnego. Na I Synodzie Biskupów proponowano, aby od decyzji organów wykonawczych władzy diecezjalnej można było wnieść rekurs do trybunału przy Konferencji Biskupów; od decyzji wyższego przełożonego zakonnego — do trybunału administracyjnego przy najwyższym przełożonym zakonnym²⁸.
 - b) Dokładnie określić tytuł rekursu. Art. 106 konstytucji *Regimini Ecclesiae Universae* przewiduje możliwość wniesienia rekursu administracyjnego do drugiej sekcji *Sygnatury Apostolskiej* tylko z jednego motywu, używając na jego oznaczenie nazwy „naruszenie prawa” (*violatio legis*). Jest to jednak wyrażenie mało precyzyjne, dlatego przy jego interpretacji zarysowały się już rozbieżne opinie²⁹. Należy więc postulować, aby w przyszłym prawie administracyjnym możliwy był rekurs ze wszystkich motywów nielegalności aktu administracyjnego, a nie tylko z racji naruszenia prawa.
 - c) Wniesienie rekursu administracyjnego winno z samego prawa wywierać skutek zawieszający wykonanie zaskarżonego aktu administracyjnego³⁰.
 - d) Każdy proces kościelny — również proces administracyjny — powi-

²⁶ *Normae Speciales in Supremo Tribunali Signaturae Apostolicae ad experimentum servandae post Constitutionem Apostolicam Pauli VI Regimini Ecclesiae Universae*. Typis Pol. Vaticanis 1968 n. 96: „Per sectionem alteram Signatura Apostolica cognoscit: 1) contentiones ortas ex actu potestatis administrativae ecclesasticae, ad eam delatas ob interpositam appellationem seu recursum adversus decisionem competentis Dicasterii, quoties allegetur legis violatio”.

²⁷ *Principia* s. 14 i 50-51.

²⁸ Tamże s. 51. Za taką propozycją w głosowaniu padło 8 głosów.

²⁹ Zob. A. Ranaudo. *Il contentioso amministrativo canonico*, „Monitor Eccles.” 93(1968) 555-556; I. Gordon. *Normae speciales Supremi Tribunali Signaturae Apostolicae*. „Periodica” 59(1970) 93-105; G. Pinna. *Riforma della Curia Romana*. Typografia Poliglotta Vaticana 1967 s. 13-14; J. Krukowski. *Kompetencje Sygnatury Apostolskiej w sprawach administracyjnych*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 18(1971) z. 5 s. 99-101.

³⁰ Na mocy postanowienia kan. 2287 *Kodeksu Prawa Kanonicznego* apelacja lub rekurs od wyroku lub dekretu wymierzającego karę odwetową wywiera skutek zawieszający wykonanie kary.

nien być publiczny. Jedynie w wyjątkowych wypadkach ze względu na okoliczności miejsca lub osób, gdy sędzia uzna za konieczne, należałoby postępować tajnie. Zawsze jednak należy wymagać, aby każdej stronie udostępnione zostały wszystkie racje, jakie zostały przeciwko niej przedłożone, oraz aby dano jej możliwość złożenia kontrargumentów.

e) W skład trybunału administracyjnego nie powinny wchodzić osoby, które jednocześnie pełnią funkcję w organach władzy wykonawczej. Np. wikariusz generalny nie mógłby być jednocześnie sędzią trybunału administracyjnego.

Zachodzi jeszcze pytanie, czy w przyszłym prawie kanonicznym należałoby pozostawić jednostce możliwość wyboru między rekuresem do organów władzy sądowniczej w sprawach administracyjnych a rekuresem do wyższego hierarchicznego organu tej samej władzy wykonawczej. W wypadku przyjęcia tej ewentualności należałoby wydać również przepisy określające sposób rozpatrywania tego rodzaju rekursów przez instancje administracyjne.

2. Z punktu widzenia obrony praw osoby ludzkiej należy również dokonać rewizji dotychczasowego prawa karnego. Postulat ten nie został jednak wyraźnie postawiony przez Papieską Komisję do spraw Rewizji *Kodeksu Prawa Kanonicznego* we wspomnianych principiach przedłożonych na I Synod Biskupów. Pomimo to w dyskusji podczas obrad synodu niektórzy wysuwali propozycje zmierzające w tym kierunku. Również Paweł VI we wspomnianym przemówieniu do pracowników Roty Rzymskiej podkreślił, iż w nowym prawie procesowym i karnym musi wyraźniej, niż to było dotychczas, ujawnić się ochrona praw osobowych wiernych³¹. Wyraźne postulaty w tej sprawie stawiają natomiast kanoniści, tacy jak O. Cassola³², R. Metz³³, H. Huizing³⁴, J. Herranz³⁵. Postulaty ich pod względem treści pokrywają się z art. 11 *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*. W celu zabezpieczenia osobie ludzkiej prawa do obrony zachodzi — ich zdaniem — konieczność dokonania szeregu zmian w dotychczasowym systemie kanonicznego prawa karnego.

Na pierwszym miejscu należy mianowicie skreślić kan. 2200 § 2, w którym prawodawca kościelny domniemywa istnienie winy umyślnej (dolus) w każdym wypadku obiektywnego naruszenia prawa. Art. 11

³¹ „Communicationes” 1(1971) 26-27.

³² *Specimen partis primae libri V CJC. reformatae proponitur*, „Apollinaris” 4(1967) 457-479.

³³ *Simplex réflexions sur la réforme du droit pénal de l'Eglise*, „Revue de Droit Canonique” 18(1968) 97-104.

³⁴ *Des délits et des peines*, „Concilium” 28(1967) 105-117; *Problemas de derecho canonico penal*, „Jus Canonicum” 8(1968) 203-214.

³⁵ *De principio legalitatis in exercitio potestatis ecclesiasticae*, „Acta Conventus Internationalis Canonistarum”, Typis Pol. Vaticanis 1970 s. 236-237.

Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, jak również współczesne kodeksy karne państwowe przyjmują domniemanie przeciwne, tzn. zakładają, że osoba oskarżona jest niewinna do czasu, gdy wina zostanie jej dowiedziona w drodze postępowania procesowego, w którym należy jej zapewnić gwarancje wystarczające do obrony. Należy więc postulować, aby prawodawca kościelny zrezygnował z tego domniemania w nowym prawie kodeksowym, aby nie było nawet wrażenia, iż prawo kościelne jest nadzwyczaj surowe i nienowoczesne.

Należy następnie postulować zniesienie nadzwyczajnych uprawnień do wymierzania kar, jakie dotychczas przysługują wyższym przełożonym kościelnym. Uprawnienia te dają im zbyt szeroki zasięg arbitralności, wykluczającej prawie wszelką możliwość obrony ze strony domniemanego przestępcy. Z tej racji należałoby całkowicie znieść upoważnienie przełożonych kościelnych do wymierzania kary suspensy na podstawie wewnętrznego przekonania (*ex informata conscientia*)³⁶. Postępowanie, które zmierza do ustalenia przestępstwa, w tym wypadku jest bowiem całkowicie tajne, a więc oskarżony pozbawiony jest możliwości obrony. Wielu kanonistów postuluje również zniesienie kan. 2222 § 1, udzielającego wyższym przełożonym kościelnym władzy do wymierzania kar — w określonych wypadkach — za naruszenie prawa nieopatrzonego sankcją karną³⁷. Treść tego kanonu stoi bowiem w wyraźnej sprzeczności z podstawową zasadą prawa karnego „*nulla poena sine lege praevia*”, której hołdują państwowe kodeksy karne. Jednak projekt nowego prawa karnego, przedstawiony przez Ciprottiego, nie zadośćczyni tym postulatom³⁸. Natomiast poprawki do schematu *Prawa Fundamentalnego*, wprowadzone przez komisję kardynalską, podkreślają konieczność dostosowania w tym względzie prawa kanonicznego do norm przyjętych przez państwowe kodeksy karne.

W powyższym rozważaniu zostały przedstawione w zwięzłej formie podstawowe postulaty reformy prawa kanonicznego, zmierzające do zagwarantowania osobie ludzkiej skutecznej ochrony prawnej. Realizacja tych postulatów wydaje się być rzeczą konieczną, jeśli władza kościelna ma służyć dobru wspólnemu w sposób odpowiadający świadomości współ-

³⁶ P. Ciprotti. *Il diritto penale della Chiesa dopo il Concilio*. „*Ephemerides Iuris Canonici*” 26(1970) 103.

³⁷ Za zniesieniem kan. 2222 §1 wypowiedzieli się tacy autorzy, jak Huizing. art. cyt.; Metz. art. cyt., s. 100; Cassola. *Specimen partis primae libri V CJC*. art. cyt., s. 458; J. Krukowski. *Problem rewizji kan. 2222 Kodeksu Prawa Kanonicznego*. „*Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*” 17(1970) z. 5 s. 45-56. Za zatrzymaniem tego kanonu w przyszłym kodeksie wypowiedzieli się: H. Herrmann. *Erwägungen zu einer Revision des c. 2222*. „*Österreichisches Archiv für Kirchenrecht*” 20(1969) z. 1 s. 3-20; Ciprotti. art. cyt., s. 104.

³⁸ Ciprotti. art. cyt., s. 104.

czesnego człowieka, będącego członkiem społeczności kościelnej. Koncepcja dobra wspólnego w ostatnich latach w nauce społecznej Kościoła uległa ewolucji. Podczas gdy dawniej przez dobro wspólne rozumiano obiektywny porządek istniejący poza człowiekiem, to obecnie podkreśla się, że dobro wspólne polega przede wszystkim na poszanowaniu praw i obowiązków osoby ludzkiej³⁹. Człowiek współczesny natomiast — jak stwierdził Paweł VI w przemówieniu wygłoszonym do uczestników Międzynarodowego Kongresu Kanonistów w 1968 r. — jest coraz bardziej świadomy swojej nienaruszalnej autonomii, wynikającej z wysokiej godności osoby ludzkiej, proklamowanej w *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*⁴⁰. Nowy porządek prawny w społeczności kościelnej powinien więc przybrać taki kształt, aby wierni, czyli członkowie tej społeczności, mieli poczucie bezpieczeństwa, czyli tę świadomość, że ich prawa rzeczywiście są szanowane i chronione.

LE PROBLÈME DE LA TUTELLE DES DROITS DE LA PERSONNE HUMAINE DANS LA COMMUNAUTÉ DE L'ÉGLISE

Résumé

L'article aborde la question de savoir si et comment garantir, dans le nouveau Code du Droit Canon, la tutelle des droits de la personne humaine au sein de la communauté de l'Eglise. L'étude comporte trois parties. Dans la première, l'auteur analyse la conception même de la tutelle des droits (*tutella iuridica*) de la personne humaine dans la communauté de l'Etat et la possibilité de son affirmation dans la communauté de l'Eglise. Etant donné le caractère spécifique de cette dernière, l'application du principe de la tutelle des droits revêt ici un sens analogue: en partie le même que dans les communautés d'Etat, en partie différent. Dans les deux parties suivantes se trouvent présentés les postulats en ce qui concerne les changements à effectuer dans le droit canon en vue d'une tutelle plus efficace que jusqu'à présent des droits revenant à l'individu en raison de sa dignité humaine naturelle et surnaturelle. Dans la deuxième partie, on envisage l'éventualité d'une division plus marquée du pouvoir dans la communauté de l'Eglise: le pape et les évêques exerceraient leur pouvoir législatif, exécutif et judiciaire à l'aide de trois organes du pouvoir distincts. Dans la troisième partie, l'auteur étudie les changements qu'il serait souhaitable d'effectuer dans le fonctionnement du pouvoir judiciaire pour assurer à chaque individu la possibilité de défendre ses droits. Ces postulats portent sur l'introduction d'un procès administratif ecclésiastique et sur des changements dans les modalités d'infliger des peines ecclésiastiques (suppression des can. 2200 §2, 2222 §2 et de la suspense *ex informata conscientia*).

³⁹ J a n XXIII. *Pacem in terris*. n. 60. AAS 55(1963) 259 i 273-274.

⁴⁰ „L'Osservatore Romano” 26 maii 1968 s. 1.